

УДК 111.11/12:168.33

І. В. Шамша*доцент кафедри філософії**Національного університету «Одеська юридична академія»,**кандидат філософських наук***ТРАГІЗМ І ПРОТЕСТ АБСУРДУ ЯК ВІДПОВІДЬ
НА ВИХІДНУ СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ БУТТЯ**

Абсурд традиційно розуміється у філософії як інше буття, проте належного онтологічного осмислення цей феномен і його поняття так і не отримали. На погляд автора статті, це несправедливо, бо абсурд постає тим проявом іншого буття, яке містить у собі посилення на саме буття. А це означає, що абсурд можна називати небуттям не лише в значенні «ніщо», а й у значенні «існування без сутності». Саме феномен абсурду в тому вигляді, у якому він представлений у культурі ХХ ст., на погляд автора статті, і відповідає цьому платонівському поняттю. У свою чергу абсурд як філософське поняття й абсурдизм як напрям мистецтва та настанова світогляду сучасної людини зовсім не означають філософії небуття, смерті культури. Автор статті припускає, що саме абсурд постає тою іншою стороною буття, якого воно потребує для свого існування. А отже, абсурд, який нібито заперечує буття, як виявляється, спроможний його затверджувати в сучасному світі навіть більше, ніж класична онтологія.

Не дивлячись на згадану нерозробленість онтологічного осмислення абсурду, слід зазначити, що спроби такого осмислення відомі філософії вже досить давно. Тема абсурду представлена в роботах таких філософів, як С. Кіркегор, К. Тертулліан, А. Августин, А. Камю, Ж.-П. Сартр, Л. Шестов, Ф. Ніцше, М. Хайдеггер, К. Ясперс, П. Флоренський, С. Булгаков, М. Ямпольський, Ж. Дельоз, Л. Керролл, Р. Барт, Е. Гуссерль, Т. Адорно та інші.

Безумовно, найбільшого розвитку таке осмислення набуло в екзистенціалізмі А. Камю й Ж.-П. Сартра, де абсурд постає конституюючим поняттям. Проте абсурд як поняття екзистенційної філософії втрачає з поля зору той план абсурду, який набуває розвитку в багатоманітному культурному феномені, який іменується «театром абсур-

ду» і який достатньо важко назвати якимось усталеним терміном.

Отже, метою статті постає прояснення онтологічного статусу абсурду, який притаманний і філософії, і культурі ХХ ст. Це наблизить дослідника до подолання межі між класичним і некласичним філософуванням, уможливить побудову єдиної історії сходження філософської думки людства.

У літературі до традиції абсурду (згідно з відомостями з різноманітних джерел) причетні Е. Іонеско, С. Беккет, А. Адамов, Е. Альбеє, Ф. Аррабаль, М. де Педроло, Ж. Жене, Х. Пінтер, Н. Сімпсон, Е. д'Ерріко, Д. Буззаті, М. Фріш, А. Кенан, Е. Лір, Л. Керролл, А. Стріндберг, А. Рембо, Ш. Бодлер, А. Жид, Ф. Кафка, Дж. Джойс, Т. Харді, А. Арто, А. Чехов, М. Гоголь, М. Цвітаєва, В. Брюсов, І. Северянін, Х. Беллок, У. Гілберт, Р. Даль, В. Буш, О. Введенський, Я. Друскін, Л. Ліпавський, М. Олейников, Д. Хармс та інші. Цей вражаючий список показує, що якщо й знайдеться дослідник, який побажав би проігнорувати абсурдистську традицію в мистецтві, йому буде дуже важко це зробити. Особливо якщо врахувати, що до цієї традиції також можна приєднати досягнення рок-культури в музиці, дадаїзм в живописі, явище, яке в театральному мистецтві отримало назву «театр абсурду».

Деякі дослідники (В. Ключев) взагалі вважають, що весь літературний дискурс є дискурсом абсурдним на тій підставі, що він є полем «безреферентних і референційованих висловів (зовсім не співвіднесених із дійсністю або співвіднесених із нею умовно)» [1]. Проте очевидно, що розуміння абсурду А. Камю і Д. Хармсом – це різні розуміння. Частково цей (який не входить в екзистенціальну філософію) план поняття розвивається у філософії постмодернізму, у творах Ж. Дельоза, М. Фуко й багатьох інших. Але саме «буттєвий» аспект абсурду у філо-

софії постмодерна втрачений, оскільки постмодернізм заперечує саме буття.

Проігнорувати традицію абсурду неможливо ще й тому, що мистецтво (як і філософія) постає формою суспільної свідомості, у завдання якої входить осягнення *істини буття*. Отже, ігнорування цього аспекту реальності дорівнює ігноруванню певної частини світу. Яким же буде в такому випадку філософське дослідження й філософська онтологія, якої істини вони зможуть сягнути?

На погляд автора статті, це несправедливо, адже присутність людини у світі необхідного пов'язана з переживанням абсурдності і буття, і свого існування. Це переживання часто отримує саме ту форму, яка набула розвитку у творчості Д. Хармса і яка ще не отримала належного онтологічного осмислення.

Перш ніж приступитися до розгляду заявленої теми, декілька слів слід сказати з приводу етимології поняття «абсурд» і значень, які закріпилися за цим поняттям у різних філософських традиціях.

Абсурд розумівся як «неузгодженість у поведінці й у мові» (стародавні греки), «невідповідність яких-небудь дій (або міркувань) їхнім результатам» (математична логіка), «немилозвучне, недоречне, безглузде або просто ледве чутне (зовсім нечутне) звучання», ««абсурдне звучання», таке, що позначає негативну думку про музиканта, який взяв неправильну ноту» (Цицерон), «естетична неповноцінність, логічна безглуздість», ««абсурдні числа» в значенні «негативні числа»» (середньовіччя), протилежність гармонії – «какофонічне, нісенітне, абсурдне» (епоха бароко), зв'язане «з інфернальним світом через спотворення божественного зразка», що «протиставлене божественному канону» (демонологічне значення), ««зворотній сенс» (contresens)» (Р. Барт), на думку В. Флюссера, «абсурд означає «бездонний», тобто такий, що не має коріння, подібно до рослини, яку зрізають, щоб поставити у вазу. Квіти на столі ведуть найабсурдніший спосіб життя» [1].

Уже цей, далеко не повний, список значень дає найбагатший матеріал для дослідника. Не заглиблюючись у ретельний аналіз наведених значень абсурду, зазначимо лише, що всі значення, які стосуються музичних

тем, мають яскраво виражений онтологічний аспект. Цей аспект сягає часів Давньої Греції, системи Пітагора, яка отримала назву «гармонія сфер». Гармонія тут розуміється як «музика», а музика розуміється як певний порядок світобудови [9, с. 478]. Оскільки абсурдне звучання – це все ж таки звучання, воно все-таки є, то воно, на погляд автора статті, є найкращою метафорою платонівського поняття «існування без сутності».

Онтологічне осмислення абсурду, на наш погляд, повинне здійснюватися за допомогою родового відношення між буттям і його іншим (всім, що буттям не є), через яке й виявляється вся повнота відносин людини зі світом. Онтологічно абсурд і є певним відношенням людини зі світом, яке відбивається у відношенні «буття – його інше». О. Буреніна зазначає, що в грецькому мисленні поняття абсурду (нескладний, негармонійний) означало «...дещо небажане, пов'язане з протилежністю Космосу й гармонії, за своєю суттю було еквівалентним поняттю Хаосу» [1]. А буття, як відомо, у ранніх грецьких філософів ототожнювалося з гармонією, космосом, порядком. Пізніше, завдяки Платону, буття мислиться як існування із сутністю, а його інше – як існування без сутності [7, с. 332]. Абсурд – це «констатація смислового, логічного, буттєвого й, відповідно, мовного безсилля виявити організуючий початок навколишнього світу» [1]. Ця констатація є іншим у відношенні до буття й до філософського опанування світу, хоча філософія й потребує свого іншого настільки ж, наскільки інше потребує філософії. О. Буреніна глибоко переконана в тому, що «абсурд неминуче з'являється там і тоді, коли виникає криза буття, а слідом за ним криза думки й мови» [1]. Іншими словами, у логічному відношенні «буття – його інше» абсурд належить скоріше іншому буття, ніж самому буттю. Деякі дослідники навіть ототожнюють абсурд із «ніщо», розташованому в центрі ряду понять, який становить інше буття (існування, реальність, наявність, дійсність, небуття, ніщо тощо). О. Буреніна пише, що О. Ханзен-Льове «Характеризуючи абсурд як ніщо, яке відображає вселенську ентропію <...> тим самим визначає його як особливий знак, значенням якого і є це «ніщо» [1].

На віднесенні абсурду до іншого буття онтологічний аналіз не закінчується, а лише починається. Саме це віднесення, як з'ясовується, має полемічний характер. Розвиток поняття «абсурд» у ХХ ст., пов'язаний із розповсюдженням переживання людиною свого перебування у світі як абсурдного, дозволяє дослідникам зробити висновок про те, що абсурд є не іншим у відношенні до буття, а посідає місце синтезу між буттям і його іншим в умовах, коли синтез неможливий. Це, власне, і дозволяє сформулювати питання, на яке має дати відповідь ця стаття: абсурд постає іншим буття або здатний синтезувати буття і його інше як, скажімо, сутність, творчість, любов, споріднена праця?

Рішення запропонованого питання (якщо буде з'ясовано, що абсурд відноситься до іншого буття) обумовить наступне: яка діалектика відносин між абсурдом і буттям?

Онтологічний вимір розгляду абсурду, на погляд автора статті, і дозволить відповісти на поставлені питання. Цей ракурс змушує звернути увагу на такі (найменш розроблені) риси абсурду, як трагізм і протест. Саме ці аспекти є найменш розробленими, але завдяки їм можна прояснити діалектику відносин між буттям і абсурдом як його іншим.

Ця діалектика полягає в тому, що буття для свого існування потребує свого іншого настільки ж, наскільки інше потребує самого буття, а наведені властивості абсурду містять у собі відсилання до буття, тим самим підкреслюючи діалектичний зв'язок між буттям і тим, що буттям не є.

Отже, одною з характерних рис абсурду, які містять у собі відсилання до іншого, до буття, постає *трагізм*.

У філософських і літературознавчих текстах абсурд прийнято співвідносити з комічним, проте автори цих текстів зазначають, що абсурд і комічне не тотожні. Оскільки це питання в літературі висвітлене достатньо ґрунтовно, ми не зупинятимемося на ньому детально. Куди незвичнішим є вбачання в абсурдному трагічного.

Літературознавчий аналіз поняття абсурду, переважаючий в текстах, присвячених цій темі, залишає драму людського буття невирішеною, тому для її осмислен-

ня онтологічний аналіз постає доречнішим. Е. Іонеско, один із засновників театру абсурду, пише: «Ми хотіли вивести на сцену й показати глядачам саме екзистенційне існування людини в її повноті, цілісності, у її глибокому трагізмі, її долю, тобто усвідомлення абсурдності світу» [2]. Абсурдність, нез'ясовність світу у відношенні «людина – світ» обумовлює глибокий трагізм екзистенційного існування людини. Цей трагізм здатна відчувати будь-яка людина, яка відкрила для себе творчість Д. Хармса, П. Пікассо, живопис дадаїзму. Е. Іонеско, розмірковуючи про театр абсурду, наводить цитату В. Шекспіра: «Світ – це історія, розказана ідіотом, повна шуму й люті, позбавлена будь-якого сенсу та значення» [2]. Він каже, що прагнув показати «ту саму історію, «розказану ідіотом»» [2]. Хіба не трагічне те, що людина як єдина істота в цьому світі, яка здатна усвідомлювати сутність буття, перетворюється на ідіота? І хіба можна цю історію, розказану ідіотом, оцінити, не знаючи що таке людина? На перше питання, на погляд автора статті, можна дати позитивну, а на друге – негативну відповідь. Неадекватність розповідача не відміння усвідомлення глибокої трагічності людського існування, навпаки, залишає драму людського буття у відвертій і прямій наготі.

Глибокий і сутнісний трагізм абсурду відчуває й В. Набоков. О. Буреніна зазначає, що В. Набоков «у курсі лекцій із російської літератури вслід за Сартром і Камю вважає, що абсурд повертає літературі категорію трагічного <...> У абсурдного стільки ж відтінків і ступенів, скільки в трагічного» [1]. При цьому М. Гоголь для В. Набокова в цьому сенсі постає зразковим письменником [1]. О. Буреніна, погоджуючись із В. Набоковим, вважає, що якщо під абсурдом треба «розуміти положення, у якому перебуває людина <...> все, що в менш потворному світі пов'язано з найвищими прагненнями людини, з якнайглибшими її стражданнями, з найсильнішими пристрастями, тоді виникає потрібний перелом, і жалюгідна істота, загублена в кошмарному, безвідповідальному гоголівському світі, стає «абсурдною» згідно із законом, так би мовити, зворотного контрасту» [1].

Отже, абсурд неприпустимо зводити до комічного, проте трагізм як рису абсурду

також не можна абсолютизувати. Не можна казати, що трагізм витісняє комічне в абсурді, потрібно враховувати междискурсивну природу абсурду [1]. О. Буреніна, стверджує, що в категорії абсурдного «всі класичні категорії змішуються: прекрасне з потворним, комічне з трагічним, піднесене з низовинним»; «поняття абсурду не може бути обмежене одним (наприклад, драматичним) жанром або дискурсом (наприклад, літературним)» [1].

Отже, людина, яка постає найдосконалішою істотою серед існуючих, яка за допомогою самосвідомості спроможна сягати безмежного буття за кінцевості існування тіла, змушена перетворюватися на «ідіота». Це глибоко трагічно. Якщо б цієї досконалості людини, цієї висоти людського духу не було б, то й не було б і ефекту абсурду, який через комічну поведінку спроможний донести трагедію людського буття. І це не повинно дивувати, бо трагічне може подаватися прямо, а може – опосередковано, через комічне. Причому трагедія представлена в абсурді через комічне таким же чином, яким всезагальне представлено нам через одиничне, необхідність – через випадковість, єдине – через багатоманітне тощо. Різниця полягає лише в тому, що трагічне в мистецтві може бути запропонованим митцем прямо. Саме тому трагізм як риса абсурду не є найрозповсюдженішою темою в його осмисленні. Митець лише відчуває драму людського буття, раціональними ж аргументами користується наука й філософія.

Онтологічно абсурд є іншим стосовно буття небуттям. Абсурд – це хаос, дисгармонійність, незастосовність, неоформленість. Що ми маємо гносеологічно? Гносеологічно людина, осягаючи буття, доходить висновку про його абсурдність і створює поняття, яке буде позначати такий стан світу, який існує, на відміну від буття, – порядку, гармонійності, форми. За таких умов онтологічно абсурд є небуттям і не може бути буттям у жодному разі. Гносеологічно ж не абсурд, а поняття абсурдного постає таким іншим буття, яке відсилає до самого буття. Отже, що ми маємо на увазі, коли стверджуємо співвіднесеність абсурду з буттям? Що ми маємо на увазі, коли стверджуємо, що абсурд є не просто нічим, а таким небуттям,

яке спроможне актуалізувати буття не гірше за саме буття?

Ми маємо на увазі те, що людина, доходячи висновку про абсурдність світу, замість того, щоб явно про це заявити, поводить себе комічно, відсилаючи спостерігача до контексту, який нібито заперечується такою поведінкою. Не було б цього контексту – не було б і абсурдного тексту, тобто комічної поведінки, бо вона не мала б жодного сенсу. Абсурдністю своєї поведінки, її безглуздістю людина натякає на безглуздість світу. Безглуздість і невпорядкованість світу постає таким же контекстом абсурдної поведінки, яким є й висота людського духу. Саме діяння, яке реалізується через певну поведінку, певний вчинок, надає онтологічного аспекту абсурду. І цей онтологічний аспект тісно пов'язаний із трагізмом людської присутності у світі. Абсурдно-комічна поведінка відсилає спостерігача до трагедії людського існування у світі. Що постає причиною трагедії? Абсурдність та невпорядкованість світу, з недосконалістю якого не може змиритися людина як найдосконаліша істота серед існуючих. Не було б буття – не було б і трагедії людського буття.

Людина існує онтологічно достовірно. Спроможність до активних дій і вчинків є людською сутністю. Онтологія людської присутності у світі проявляється через те, що людина постає рушієм, вона може змінювати навколишнє середовище, а отже, – світ. Поводячись абсурдно (тобто створюючи абсурдну дію), людина онтологічно затверджує абсурд. Вона його створює. На перший погляд, така людина своєю присутністю у світі лише збільшує кількість безглуздя. Якщо знайдеться спостерігач, який зупиниться на такій констатації абсурдності поведінки, ніяк не пояснюючи її, йому стане доступною чиста онтологія абсурду. Так поступала радянська держава – творчість Д. Хармса радянська влада звинувачувала в зарозумності, позарозумності. Спецслужби в цьому питанні не йшли далі онтології абсурду. Із цього ракурсу дурень або ідіот нічим не відрізняється від письменника (Д. Хармса) або філософа (Діогена). Проте, створюючи абсурд, людина, яка бачить суперечливість буття, одночасно абсурд і заперечує. Тому, якщо змусити себе дивитись

далі, ніж бачить око, то чітко видно, що Діоген через абсурдну поведінку затверджує саме буття, на відміну від тих, хто заперечує останнє.

Протест постає ще однією рисою абсурду, яка містить у собі відсилання до його іншого, до буття: протестувати можна виключно проти чогось існуючого, визначеного порядку речей, буття. Т. Лютий впевнений, що «...абсурд виявляє себе в нігілістичній розбіжності між сенсом і буттям» [5, с. 207]. Саме протест надає театрові абсурду як течії в мистецтві авангардності. Е. Іонеско пише: «Але театр абсурду був також і театром боротьби, – саме таким він був для мене, – проти буржуазного театру, який він іноді пародіював, і проти реалістичного театру» [2]. Абсурд дозволяє розкрити вади буржуазного суспільства, протестуючи проти буржуазного театру, абсурд протестує проти буржуазності як такої. У цьому сенсі зрозуміло, що спроби Д. Хармса постулювати театр абсурду як нове мистецтво для нового (радянського) суспільства були не позбавлені підстав. Проте керівництво країни, крім протесту проти буржуазності, роздивилося в театрі абсурду, і протест проти порядку речей, який наново встановлювався (соціалістичного), – протест, який у творчості Д. Хармса й членів об'єднання реального мистецтва, звичайно, присутній.

Проте слід зазначити, що протест абсурду – це не активний протест, а прихований [10, с. 69]. Це протест в умовах, коли протестувати неможливо. Протест абсурду не змінює порядку речей, але пропонує поміркувати про сенс існуючого, тим самим залишаючи останній під питання. У зв'язку із цим дуже переконливо звучить міркування А. Камю: «Важливо не стільки зцілитися, казав Аббат Гальяні пані д'Епіне, скільки навчитися жити зі своїми хворобами» [3, с. 36]. Кожна людина спроможна почуватися здоровою та щасливою, і кожна людина спроможна почуватися хворою й нещасливою. Мудрості вимагає завдання бути хворою, але щасливою людиною (хоча це й абсурдно), не змінюючи світу, абсурд дозволяє прийняти його, і одночасно не погодитися з існуючим порядком речей.

Прагнення навчитися жити зі своїми хворобами не може задовольнити Ф. Ніцше за

тими ж причинами, за якими його не задовольняла самоіронія Сократа [6, с. 563–567]: надлюдині не до лиця прибіднюватися, вона може вільно взяти те, що їй належить по праву (сильного). Тому не дивно, що абсурд не представляє для Ф. Ніцше великого інтересу [1].

Крім того, що протест абсурду є прихованим, йому властивий ще один аспект. Абсурд багатьма розуміється як заперечення в значенні «відкидання», «знищення». Водночас абсурд є запереченням (часом вельми радикальним) як відкиданням, але абсурд є й запереченням як синтезом. О. Буреніна пише: «Онтологізуючи <...> поняття абсурдного, Есслін добре відчув, що абсурд у ХХ ст. став абсолютно необхідним не лише індивідові, але й світу, який потрапив у стан кризи <...> щоб надати йому пластичності, створюючи з елементів, які розпалися, нову космогонію» [1]. Можна погодитися, що, онтологізуючи абсурд, ми маємо можливість створити з елементів, які розпалися, нову космогонію. І далі: «Есслін показує, що людина абсурду зовсім не позбавляє дійсність сенсу <...> але сама позбавлена сенсу дійсність наділяє людину креативною силою, поновлюючою сенс всупереч всьому» [1]. Саме креативна іпостась абсурду дозволяє проводити паралелі між театром абсурду й релігією. Абсурд не лише знищує, але й створює новий порядок речей. У цьому сенсі абсурд здатний виконувати не лише роль антитези (про що свідчить його, хоча й *прихований*, але *протест*), а й синтезу. Не дарма діяльність членів об'єднання реального мистецтва пов'язана зі спробами запропонувати театр абсурду як нове мистецтво для нового суспільства, що взагалі властиве авангардизму сталінської Росії.

На думку Г. Волинки, протест проти шкільної муштри утворив філософування як вид рефлексивного мислення [8, с. 19–22]. Як протест абсурд цілком спроможний стати формою філософування, це доведено Сократом, Діогеном та багатьма іншими філософами. Протест як просте заперечення не спроможний сягнути висоти філософування.

Як зазначалося вище, протестувати можна виключно проти чогось існуючого, і в цьому сенсі можна сказати, що абсурд у мистецтві, будучи протестом проти буття як

певного порядку речей, постає небуттям. Якщо ж взяти до уваги етимологію поняття «абсурд», то отримуємо ту ж відповідь: буття – це порядок, а абсурд – це хаос. Отже, виявляється, що абсурд є небуттям, яке протестує проти буття. Проте не все так однозначно. Якщо це було б саме так, то абсурд не заслуговував би на таку ретельну увагу філософів і письменників.

Дійсно, онтологічно абсурд постає іншим буття, небуттям, хаосом, який є непорядком, безладом. Проте протест абсурду, осмислений у мистецтві, виконує дещо іншу функцію. Коли світ припиняє бути логічно впорядкованим, коли виникає криза буття, він стає абсурдним, причому *онтологічно абсурдним*. Моменти світу, які поставали несуттєвими для людини й людства, опиняються в центрі світобудови, витісняючи на другий план моменти суттєві. Іншими словами, суще може розгортатися і без буття, і саме це відбувається під час кризи буття.

Перемога несуттєвого над суттєвим створює для людини певні наслідки. Так, скажімо, разом із суттєвим на другий план відходить зміст людської діяльності, мета, її сенс. Розвитку набувають моменти, які за звичайних умов могли навіть зруйнувати діяльність. Так, зміст діяльності втрачається, коли головним мотивом діяльності постають власні, особисті, приватні інтереси людини.

Осмислюючи реальність у мистецтві, театр абсурду натякає на те, що діяльність і світ, у якому вона здійснюється, хоча зараз і є беззмістовними та безглуздими, все ж таки мали колись сенс та глузд і можуть мати їх у майбутньому. І вони, якими б не були, все одно повинні співвідноситися із сенсом. Таким чином, абсурд, протестуючи проти такого «буття», наводить аргументи щодо сенсу та на захист його. Абсурдизм та й авангардизм у цілому є сутністю справи, яка бунтує проти несуттєвого. Це сутність, яка бунтує проти існування, але не просто існування, а існування без сутності. Так, мистецтво бунтує проти корупції, бюрократизму, взагалі проти того, щоб людина була для держави. «За» що? Доречне запитання. «За» державу для людини. Отже, цей бунт не є безпідставним і деструктивним. Він пропонує найконструктивніше з того, що може бути, тобто сутність. Ту сутність, яка за нових умов по-

сіла місце несуттєвого, та сутність, яка була метою пізнання світу за класичних умов, але яку вже не можна стверджувати зараз так, як раніше. Таким чином, абсурд несе істину буття.

Якщо ж абсурд розглядати як світоглядну настанову присутньої у світі людини, а не як напрям у мистецтві (тобто як світоглядну, а не естетичну категорію), то стає зрозумілим, що абсурдна поведінка проявляє абсурдність ситуації. Така реакція людини на абсурдність буття, як безглуздість, відтворює безглуздість, проте подвійне заперечення призводить до затвердження сенсу людського буття. Людське буття (а не просте «рослинне» існування) затверджується за допомогою абсурду за умов, коли іншими способами затвердитися неможливо.

На викладеному дослідницький пошук щодо заявленої теми не закінчується. На погляд автора статті, для аналізу онтологічного виміру абсурду є цікавими такі риси абсурду, як співвідношення його з релігією, здивуванням світом як початком філософування, трансцендуванням, відчуженням тощо. Ці аспекти складають перспективу для подальших розробок.

Література

1. Буренина О. Что такое абсурд, или по следам Мартина Эсслина / О. Буренина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ec-dejavu.net/a/Absurd.html>.
2. Ионеско Э. Есть ли будущее у театра абсурда? / Э. Ионеско [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ec-dejavu.net/a/Absurd.html>.
3. Камю А. Сочинения : в 5-ти т. / А. Камю. – пер. с франц. – Х. : Фолио, 1997. – Т. 2. – 1997. – 527 с.
4. Косилова Е. Национальных традициях в абсурде / Е. Косилова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fege.narod.ru/scriptorium/natio.htm>.
5. Лютий Т. Нігілізм: анатомія Ніщо : [монографія] / Т. Лютий. – К. : Парапан, 2002. – 296 с.
6. Ницше Ф. Сочинения : в 2-х т. / Ф. Ницше ; сост., ред. и авт. примеч. К. Свасьяна ; пер. с нем. Ю. Антоновского, Н. Полилова, К. Свасьяна, В. Флеровой. – М. : Мысль, 1996. – Т. 2. – 1996. – 829 с.
7. Платон. Собрание сочинений : в 4-х т. / Платон ; общ. ред. А. Лосева, В. Асмуса, А. Тахо-Годи ; примеч. А. Лосева, А. Тахо-Годи. – пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1993. – Т. 2. – 1993. – 528 с.
8. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи : [навчальний. посібник] / [В. Андрущенко, Г. Волинка, Н. Мозгова та ін.] ; за ред. Г. Волинки. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.
9. Фрагменты ранних греческих философов / отв. ред. и авт. вступ. статьи И. Рожанский. – М. : Наука, 1989. – 576 с.
10. Эстетика : [словарь] / под. общ. ред. А. Беляева и др. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.

Анотація

Шамша І. В. Трагізм і протест абсурду як відповідь на вихідну суперечливість буття. – Стаття.

Статтю присвячено розгляду онтологічного ракурсу абсурду. Абсурд розуміється як інше буття, яке містить у собі відсилку до буття. У цьому зв'язку досліджуються такі риси абсурду, як трагізм і протест.

Ключові слова: абсурд, суперечливість буття, інше буття, трагізм, протест, онтологічне осмислення абсурду.

Аннотация

Шамша И. В. Трагизм и протест абсурда как ответ на исходную противоречивость бытия. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению онтологического ракурса абсурда. Абсурд понимается как такое иное бытия, которое содержит в себе отсылку к бытию. В этой

связи автором исследуются такие черты абсурда, как трагизм и протест.

Ключевые слова: абсурд, противоречивость бытия, иное бытия, трагизм, протест, онтологическое осмысление абсурда.

Summary

Samsha I. V. Tragedy and protest of the absurd as a response on initial contradiction of existence. – Article.

The article is devoted to the consideration of the ontological aspect of absurd. Absurd is understood as manifestation of other of existence, which includes a reference to existence itself. In this connection, such aspects of absurd as tragedy and protest are investigated by the author.

Key words: absurd, contradictoriness of existence, other of existence, tragedy, protest, ontological understanding of the absurd.